

Социально-психологические условия оптимизации отношения родителей к ребенку в условиях семейного взаимодействия

В статье представлено основное содержание социально-психологической программы оптимизации отношения родителей к ребенку как фактора успешности их взаимодействия в дошкольном возрасте, основанной на принципах системности, динамичности, амплификации, комплексности, партнерского (субъект-субъектного взаимодействия), перспективности и обратной связи. Показано, что внедрение программы способствовало выбору конструктивной формы детско-родительского взаимодействия, формированию приемов эффективной коммуникации, развития самопознания, взаимопонимания, навыков сотрудничества и авторитетно-доверительных отношений, что происходило путем целенаправленного и комплексного воздействия на все структурные составляющие родительского отношения к ребенку-дошкольнику и позволило оптимизировать его.

Предложена система социально-психологического сопровождения родителей в обеспечении их успешного взаимодействия с ребенком в условиях работы дошкольных учебных заведений и определены основные составляющие ее эффективной реализации.

Ключевые слова: *социально-психологические особенности отношения родителей к ребенку, типы родительского отношения, формы детско-родительского отношения, социально-психологические критерии успешности детско-родительского взаимодействия, дошкольный возраст.*

Kravchenko K.V.

Socially-psychological conditions of optimization of parents to the child in terms of family interaction

A psychosocial program designed for optimizing parents' attitudes towards preschool aged children as a factor of successful interaction is grounded on principles of systemacy, dynamism, amplification, complexity, associate (subject-subject) interaction, availability, and feedback. The program proved to be effective as to selecting constructive forms of child-parent interaction, developing associate attitudes towards children, improving self-discovery, mutual understanding, cooperation skills as a result of hormic and complex influence on cognitive-appraisal, value-motivational, and emotive-behavioral components of parents' attitudes.

The research introduces a system of psychosocial support for parents in ensuring successful interaction with the child in preschool educational institutions and identifies the key components of its effective implementation.

Key words: *psychosocial peculiarities of parents' attitudes towards children, types of parents' attitudes, forms of child-parent interaction, psychosocial criteria of successful child-parent interaction, preschool age.*

УДК 159.9:316.6

Венгер Г.С.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОЛЬОВИХ СТОСУНКІВ У ТРАДИЦІЙНИХ ТА ДИСТАНТНИХ СІМ'ЯХ

У статті наведено результати емпіричного дослідження особливостей рольових стосунків у дистантних сім'ях та порівняння цих характеристик з аналогічними показниками в традиційних сім'ях. Визначена ієрархічна структура сімейних ролей-обов'язків в традиційних та дистантних сім'ях. Наводиться ієрархічна структура сімейних ролей-взаємодій в традиційних та дистантних сім'ях Джерел – 7.

Ключові слова: адаптація, структура сімейних ролей, дистантна сім'я, рольові стосунки.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми визначена становленням соціального інституту сім'ї, як дистантна. Сімейні ролі змінюються з часом, дистантна сім'я зіштовхується з проблемами сьогодення: нестабільний матеріальний дохід, низький рівень емоційного спілкування, конфліктність партнерів. Актуальність вивчення шлюбу, де подружжя знаходиться в умовах тривалої розлуки, зростає в умовах сучасного суспільства. З появою новіших технологій та комунікацій, таких як, мережа Інтернет, скайп, мобільний зв'язок, коли з партнером можна зв'язатися в будь-який момент, форма такого шлюбу становиться більш доступною для багатьох людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дистантні сім'ї досліджувались в літературі невеликою кількістю дослідників, а саме, Г.В. Байзетінова, Н. Гордієнко, О. Двіжона, В.І. Зацепін, Н. Куб'як, Л.Р. Мудрик, М. Олійник, А.В. Портнова, Я.М. Раєвська, [6] А.Л. Цинцарь. Вивчення ролі сім'ї як найважливішого соціального інституту знаходимо у працях класиків – О. Конта, П. Сорокіна, Г. Спенсера, Т. Парсонса та ін. Проблеми супроводу дітей з дистантних сімей приділяли увагу Л.Р. Мудрик, Я.М. Раєвська [6] . Подружні ролі в молодіжній сім'ї розглядали Н.О. Ляшенко, Окремі аспекти ролі сімейних стосунків розкрито у працях Т.Алексієнко, О.Безпалько, Л. Бойко, Н. Гордієнко, В.Сухомлинського, І.Трубавіної, Т.Шульги та ін. Проблема психології сім'ї, зокрема дослідження емоційних зв'язків у сім'ї, рольової структури сім'ї, особливостей міжособистісних стосунків у сім'ї займалися такі науковці, як Т.В. Андреева, О.А. Карабанова, В.І. Зацепін, Л.М. Бучинська. Проблема сімейного укладу, розподілу сімейних ролей, типів сімейної взаємодії займався В. Н. Дружинін [3] . Проблеми сімейних криз детально розглядаються у роботах Н.І. Олефірович, Т.А. Зінкевич-Кузьомкіної, Т.Ф. Велети [4]. Такі науковці, як М.М. Обозов, А.Н. Обозова, Ю.Н. Олійник [5], Т.М. Трапезнікова пов'язують якість сімейних стосунків із сумісністю партнерів, В.А. Сисенко – із рівнем адаптації подружжя одне до одного та задоволеністю потреб особистості у шлюбі, Т.І. Димнова – з наявністю позитивної моделі стосунків у батьківській сім'ї. Особливості психотерапевтичної роботи з сім'ями, сім'ї як джерело психічної травматизації особистості, порушення функціонування сімей розглядають такі науковці, як О.С. Качарян, М.Є. Жидко, Е.Г. Ейдемільер [7], В. В. Юстіцкіс та ін.

Мета статті – порівняння рольових стосунків у традиційній та дистантній сім'ї.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Розглядаючи слідом за С. Мінухіним та Ч. Фішманом (1998) сімейні ролі як сталі функції сімейної системи, закріплені за кожним з її членів, ми включаємо в поняття «роль» бажання, переконання, почуття, цілі, цінності й дії, які очікуються або приписуються члену родини і ставимо за мету з'ясувати, наскільки нормативною чи дисфункціональною є рольова структура досліджуваних сімей. Адже показником дисфункціональності сімейної системи служить поява патологізуючих ролей, які дозволяють сім'ї як системі зберігати стабільність, однак у силу своєї структури й змісту виявляють психотравмуючий вплив на її членів (2010).

Для оцінки комплексного характеру ролевих відмінностей між традиційною та дистантною сім'єю, необхідно проаналізувати структуру рольових стосунків у традиційних та дистантних сім'ях, для чого було використано відповідний опитувальник. Слід зазначити, що три варіанти оцінки кожної ролі опитувальника «Сімейні ролі» кодувались наступним чином: «Іноді» – 1 бал, «Доволі часто» – 2 бала, «Постійна роль» – 3 бала. На основі середньогрупових значень розраховувався середньогруповий ранг сімейної ролі: чим активніше випробуваними виконувалась певна роль, тим меншим був її ранг. Ранги сімейних ролей відображали ієрархію рольової структури. З метою порівняльного аналізу розраховувався U-критерій Манна-Вітні.

Якщо величина цього критерію була статистично значущою ($p < 0,05$), то робився висновок про наявність розбіжностей між групами стосовно пріоритету певної ролі.

В таблиці 1 наведена ієрархічна структура сімейних ролей-обов'язків в контрольній та експериментальній вибірках.

Таблиця 1

Ієрархічна структура сімейних ролей-обов'язків в традиційних та дистантних сім'ях

Сімейна роль	Тип сім'ї			
	Традиційна сім'я		Дистантна сім'я	
	М	Ранг	М	Ранг
Організатор домашнього господарства	2,263	1	2,131	3
Закупник продуктів	2,158	2	2,246	2
Той, що заробляє гроші	2,132	3	2,574	1
Скарбничий	2,118	4	2,033	5
Його ясновельможність	1,908	5	1,967	6
Той, що прибирає квартиру	1,789	6	1,738	10
Той, що виносить сміття	1,671	9	1,754	8
Кухар	1,750	7	1,770	7
Той, що прибирає зі столу після обіду	1,645	11	1,689	11
Той, хто доглядає за тваринами	1,618	12	1,574	13
Організатор свят і розваг	1,605	13	1,574	13
Хлопчик на побігеньках	1,553	14	1,738	10
Людина, що приймає рішення	1,737	8	2,033	5
Той, що лагодить зламане	1,645	11	1,344	14

Примітка: жирним шрифтом виділено статистично значущі розходження ($p < 0,05$).

Як видно з даної таблиці структура провідних ролей для обох типів сімей є схожою: ключовими як для традиційної сім'ї, так і для дистантної є три ролі: організатора домашнього господарства, закупника продуктів та того, що заробляє гроші. Проте роль заробітника займає статистично значуще більш високу ієрархічну позицію ($U = 1618,00$; $p = 0,001$) в дистантних сім'ях (ранг 1 у порівнянні з рангом 3), що пов'язано на нашу думку з орієнтованістю цих сімей на вирішення фінансових проблем. В минулому підрозділі при аналізі співвідношень між типом сім'ї та роботою, що виконується вдома, нами зазначалось, що потреби економічного характеру (матеріальні труднощі, з якими стикається родина) є більш актуальними для членів тимчасово неповних родин.

В групі респондентів, що характеризуються традиційними сімейними стосунками найнижчу позицію в ієрархії сімейних ролей-обов'язків займає роль «хлопчика на побігеньках», тоді як серед членів дистантних сімей мінімальним пріоритетом характеризувалась сімейна роль, пов'язана з лагодженням зламаного. Цікавим виявляється той факт, що якісний склад п'яти найменш вживаних ролей-обов'язків в двох групах порівняння є однаковим, відрізняється лише позиція цих ролей у ієрархії. Отже найменш пріоритетними ролями були наступні ролі обов'язки «Той, що прибирає зі столу після обіду», «Той, хто доглядає за тваринами», «Організатор свят і розваг», «Хлопчик на побігеньках», «Той, що лагодить зламане».

Слід зазначити, що параметр «Той, що лагодить зламане» займає більш високу позицію в ієрархії ролей-обов'язків в традиційній сім'ї ніж в дистантній сім'ї. Ця відмінність є статистично значущою, про що свідчить відповідне значення критерію Манна-Вітні ($U = 1681,00$; $p = 0,002$). Отже, виходячи з того, що даний обов'язок у суспільному сприйнятті є суто чоловічою функцією (2009), можна зробити висновок, що ця роль чоловіків у дистантних сім'ях є дефіцитною і не заміщується жінками.

Також виявлено статистично значущі розбіжності між групами за позицією ролі «Людина, що приймає рішення» ($U = 1838,00$; $p = 0,024$). Для дистантних сімей ця роль є більш пріоритетною ніж для традиційних. Як вказує Н.М. Давидова (2000) рішення в сім'ї, що стосуються її добробуту, пов'язані з тим, на що гроші повинні бути витрачені з погляду стратегії розвитку домогосподарства. Повсякденні зобов'язання щодо витрачання коштів і забезпечення сім'ї найнеобхіднішим на даний момент – стають швидше, обов'язком. Враховуючи більшу спрямованість дистантних сімей на вирішення фінансових проблем, можна пояснити більш активну роль представників цих сімей у прийнятті рішень.

Отже, встановлено, що для обох типів сімей провідними ролями-обов'язками виступають ті ролі, які є ключовими для соціально-економічного функціонування родини, а саме: організації домашнього господарства, закупівлі продуктів, заробітку грошей. Найменш популярними ролями виступали обслуговуючі ролі: прибирання зі столу, догляд за тваринами, організація свят і розваг, догляд за тваринами, бездумне виконання дрібних доручень тощо. Основні відмінності груп порівняння стосувались ставлення до заробітку грошей та прийняття рішень: ці ролі частіше використовувались саме представниками дистантних сімей, також виявлені відмінності в ставленні до лагодження зламаного – орієнтація на цей обов'язок є більш виразною в сім'ях де постійно присутні обидва з подружжів.

В наступній таблиці (табл. 2) наводиться ієрархічна структура сімейних ролей-взаємодій в традиційних та дистантних сім'ях. Запропонована таблиця показує, що роль «самотнього вовка» є досить популярною серед обох типів сімей (ранг 1 в дистантних сім'ях та ранг 2 у традиційних). Згідно за В.І. Сіляєвою (2004) самотність – це суб'єктивний стан людини, адже людина може бути формально самотньою (ніколи не бути одруженою, розлученою) і не почувати або не відносити себе до самотніх, а може бути формально не самотньою (мати родину) і відчувати постійну самотність.

Таблиця 2

Ієрархічна структура сімейних ролей-взаємодій в традиційних та дистантних сім'ях

Сімейна роль	Тип сім'ї			
	Традиційна сім'я		Дистантна сім'я	
	М	Ранг	М	Ранг
Буфер, посередник у конфлікті	1,632	6	1,279	11

Охочий хворіти	1,553	12	1,262	12
Прихильник суворої дисципліни	1,566	10	1,295	8
Головний обвинувач	1,592	8	1,508	2
Самотній вовк	1,697	2	1,902	1
Той, що утішає скривджених	1,684	3	1,295	8
Той, що ухиляється від обговорення проблеми	1,645	5	1,295	8
Той, що створює іншим неприсмності	1,566	10	1,230	13
Той, що тримається осторонь від сімейних розбірок	1,579	9	1,393	6
Той, що приносить жертви заради інших	1,618	7	1,426	4
Сімейний вулкан	1,684	3	1,393	6
Той, що затаює образу	1,487	13	1,426	4
Жартівник	1,737	1	1,475	3

Примітка: жирним шрифтом виділено статистично значущі розходження ($p < 0,05$).

Р. Вейс [1989] розрізняв два типи самотності: емоційну ізоляцію (відсутність тісної емоційної прихильності) та соціальну ізоляцію (відсутність значимих дружніх зв'язків або почуття спільності). В даному випадку зробити висновок про те, який тип самотності стоїть за роллю-взаємодією «Самотній вовк» можливо тільки після більш детального аналізу, який буде проведено в наступних підрозділах.

Роль жартівника є найбільш популярною серед представників традиційних сімей. В групі порівняння вона займає третє місце в ієрархічній структурі. Більш того розбіжності між типами сімей за цим показником є статистично значущими ($U = 1888,00$; $p = 0,038$). Як вказує А.Я. Бондарчук (2009) у науковій літературі розрізняють стратегії продуктивного і непродуктивного сімейного копінгю. Роль «Жартівника» відповідно цій моделі відноситься до стратегій продуктивного копінгю, які включають ставлення до сімейних труднощів з гумором, оптимізм членів сім'ї, впевненість у тому, що все кінець-кінцем буде добре. Причиною того, що в дистантних сім'ях роль жартівника є менш популярною, а гумор менш активно використовується у якості стратегії подолання, може слугувати те, що подружжя в таких родинах більшість часу проживає окремо.

Друге місце в ієрархії сімейних ролей-взаємодій дистантних сімей займає роль головного обвинувача. Ця роль містить в собі певний конфліктний потенціал, адже обвинувачення формує у партнера почуття провини. В свою чергу почуття провини залежить від особистісних особливостей подружжя. Людина почуває себе перешкодою для навколишніх, винуватцем будь-якого конфлікту, сварок і невдач, схильна сприймати ставлення інших членів родини до себе як об'єкта обвинувачення, докору, незважаючи на те, що насправді вона такою не являється [1989]. Для порівняння зазначимо, що в структурі повних

сімей ця роль займає восьмий ранг. Але розбіжності між рівнями активності цієї ролі не є статистично значущими, тому не варто говорити про відмінності між контрастними за цим параметром ($U = 2028,00$; $p = 0,157$).

В традиційній сім'ї важливе місце на вершині ієрархії ролей-взаємодій займає роль, яка пов'язана із втіхою скривджених (ранг 3). Крім того, в дистантних сім'ях ця роль в ієрархічній структурі займає восьмий ранг, а розбіжності між групами є статистично значущими ($U = 1552,00$; $p < 0,001$). Цю роль можна ще описати як таку, що пов'язана з емпатією, проявами милосердя. В даному випадку виявляється регуляторна роль сімейних стосунків. Відомо, що регуляторна роль сім'ї полягає в формуванні на основі емпатії диспозицій до взаєморозуміння, взаємодопомоги (2009).

Також третю позицію в рейтингу часто використовуваних ролей-взаємодій традиційних сімей займає роль «Сімейного вулкана». Назва цієї ролі виступає алегорією емоційної нестабільності, імпульсивності в сімейних стосунках, які супроводжуються відхідливістю. Тобто це вказує на емоціональну близькість в стосунках між подружжям, завдяки якій каналізація агресії відбувається без формування довготривалих образ. Ця роль виражена активніше в традиційних сім'ях, де можливі більш емоційно насичені стосунки між чоловіком та жінкою. Розбіжності статистично значущі: $U = 1792,00$; $p = 0,010$. Виявлену тенденцію до відхідливості підтверджує і той факт, що останню позицію в рейтингу ролей-взаємодій в традиційних сім'ях займає роль людини, що затаює образу. Розбіжності між групами порівняння за цим показником не були статистично значущими $U = 2247,50$; $p = 0,725$.

Зазначимо інші дефіцитні ролі-взаємодії, які характерні для розглянутих типів сімей. Представники обох типів сімей рідко використовують роль «Охочий хворіти». Ця роль в ієрархічній структурі в обох групах займає 12-й ранг. Тобто відхід до хвороби не є популярним способом уникання домашніх обов'язків у досліджених респондентів.

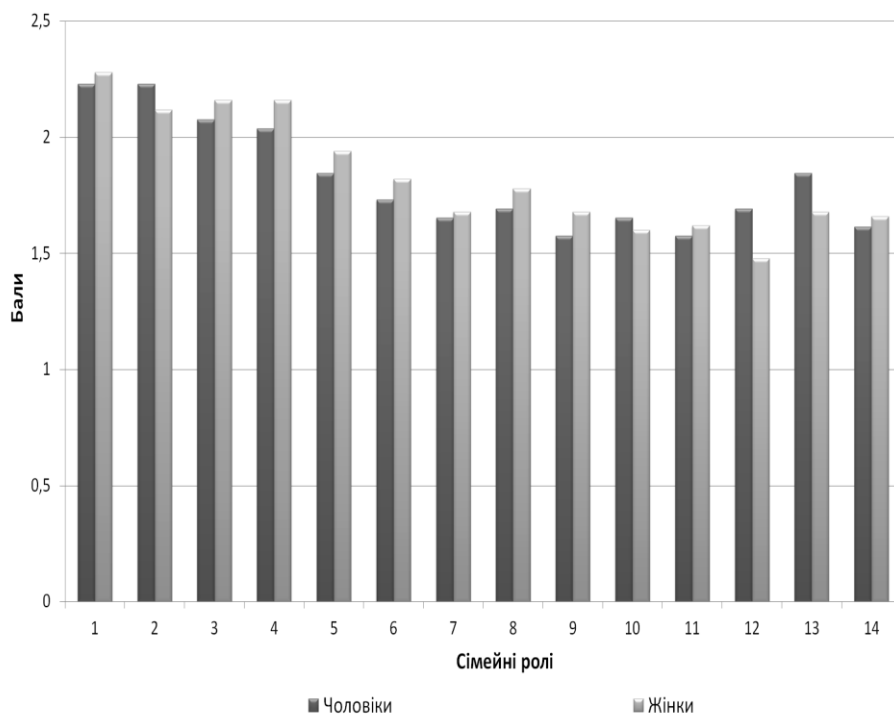
Роль, яка пов'язана зі створенням неприємностей, є найменш популярною серед ролей, які використовують члени дистантних сімей і займає останню – тринадцяту позицію в ієрархії. В свою чергу представники традиційних сімей використовують її статистично значуще частіше ($U = 1585,50$; $p < 0,001$). В їхній ієрархічній структурі ця роль займає 10 позицію. Очевидно, що в умовах емоційно насичених близьких стосунків між подружжям, які можливі в традиційних сім'ях, серед їхніх представників з більшою ймовірністю можлива рефлексія своїх особистісних якостей, які сприяють виникненню конфліктів у міжособистісному оточенні.

У контрольній групі також більш виразними у порівнянні з представниками дистантних сімей були наступні ролі-взаємодії: буфера, посередника у конфлікті ($U = 1582,00$; $p < 0,001$), прихильника суворої дисципліни ($U = 1715,50$; $p = 0,002$), того, що ухиляється від обговорення проблеми ($U = 1666,00$; $p = 0,001$), того, що приносить жертви заради інших ($U = 1925,00$; $p = 0,049$). Це вказує на те, що в традиційних сім'ях використовується достатньо широкий спектр стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях: співробітництва, суперництва, уникання, пристосування тощо. Вони використовуються активніше, ніж респондентами з експериментальної групи.

Підсумовуючи результати аналізу ієрархічної структури сімейних ролей-взаємодій в традиційних та дистантних сім'ях слід зазначити, що розбіжності між розглянутими типами сімей за ролями-взаємодіями є більш виразними ніж за ролями-обов'язками. Більш того, середній бал за сумарною виразністю ролей-взаємодій був суттєво вищим для традиційного типу, ніж для дистантного ($M = 1,618$ у порівнянні з $M = 1,398$). Ці розбіжності були статистично значущими ($U = 1792,00$; $p = 0,010$). До того ж вказані розбіжності здатні пояснити те, що в деяких випадках більш виразні ролі у представників традиційних сімей займають нижчі щаблі в ієрархії у порівнянні з респондентами з дистантних сімей.

Певно у випадку сімей, члени якої перебувають із різних причин на відстані один від одного, відбувається порушення в першу чергу міжособистісного компонента функціонування сімейної системи і більшої трансформації зазнають саме ролі, пов'язані із взаємодією. Це кореспондує з уявленнями Я.М. Раєвської (2011), згідно яких у дистантних сім'ях відбувається відчуження її членів один від одного у зв'язку з втратою постійних контактів, відносини набувають формальний характер, на жаль, пріоритет віддається економічним взаємовідносинам. В таких сім'ях відсутнє щоденне спілкування, безпосередня комунікація, «жива» розмова.

Проаналізувавши розбіжності в ієрархічній структурі сімейних ролей-обов'язків ролей-взаємодій в традиційних та дистантних сім'ях, варто зупинитись на статевих аспектах цих розбіжностей. Середньогрупові значення для показників сімейних ролей обов'язків для чоловіків та жінок в традиційних сім'ях наведені на рис. 1.

Рис. 1. Статеві розбіжності в сімейних ролях-обов'язках в традиційних сім'ях

Примітка: 1 – Організатор домашнього господарства; 2 – Закупник продуктів; 3 – Той, що заробляє гроші; 4 – Скарбничий; 5 – Його ясновельможність; 6 – Той, що прибирає квартиру; 7 – Той, що виносить сміття; 8 – Кухар; 9 – Той, що прибирає зі столу після обіду; 10 – Той, хто доглядає за тваринами; 11 – Організатор свят і розваг; 12 – Хлопчик на побігеньках; 13 – Людина, що приймає рішення; 14 – Той, що лагодить зламане.

Аналіз статистичної значущості розбіжностей за U-критерієм Манна-Вітні показав, що сімейні ролі-обов'язки в традиційних сім'ях не мають виразної гендерної специфіки. Тобто,

як чоловіки, так і жінки в однаковому ступеню виконують необхідні ролі-обов'язки. Це свідчить про достатню гармонічність структури стосунків між подружжям у сфері виконання необхідної діяльності у шлюбі – так званий гендерний паритет.

На відміну від традиційних сімей в дистантних сім'ях ролі-обов'язки виявили свою гендерну специфічність. На рисунку 2 наведені статеві розбіжності в сімейних ролях-обов'язках в дистантних сім'ях.

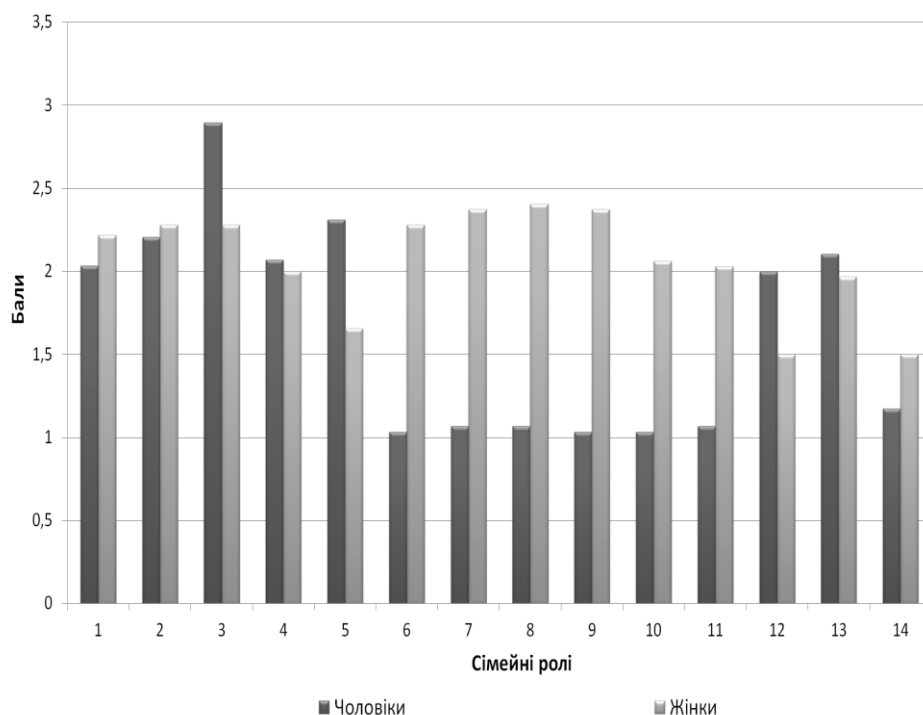

Рис. 2. Статеві розбіжності в сімейних ролях-обов'язках в дистантних сім'ях

Примітка: 1 – Організатор домашнього господарства; 2 – Закупник продуктів; 3 – Той, що заробляє гроші; 4 – Скарбничий; 5 – Його ясновельможність; 6 – Той, що прибирає квартиру; 7 – Той, що виносить сміття; 8 – Кухар; 9 – Той, що прибирає зі столу після обіду; 10 – Той, хто доглядає за тваринами; 11 – Організатор свят і розваг; 12 – Хлопчик на побігеньках; 13 – Людина, що приймає рішення; 14 – Той, що лагодить зламане.

Аналіз статистичної значущості розбіжностей, проведений за допомогою розрахунку U-критерія Манна-Вітні, виявив наступні результати. Чоловіки в дистантних сім'ях активніше ніж жінки виконують роль заробітника грошей ($M = 1,618$ у порівнянні з $M = 1,398$; $U = 226,00$; $p < 0,001$). В дистантних сім'ях за параметром ролі-обов'язку «Його ясновельможність» виразно превалюють чоловіки ($M = 2,310$ у порівнянні з $M = 1,656$; $U = 276,50$; $p = 0,004$).

В свою чергу, *de facto* «жіночих» ролей-обов'язків було виявлено значно більше. Далі зазначимо цілий перелік ролей-обов'язків, які жінки в дистанційних сім'ях виконували

активніше ніж чоловіки. Це прибирання квартири ($M = 2,281$ у жінок проти $M = 1,034$ у чоловіків; $U = 95,500$; $p < 0,001$), винесення сміття ($M = 2,375$ у жінок проти $M = 1,069$ у чоловіків; $U = 60,500$; $p < 0,001$), приготування їжі ($M = 2,406$ у жінок проти $M = 1,069$ у чоловіків; $U = 59,500$; $p < 0,001$), прибирання зі столу після обіду ($M = 2,375$ у жінок проти $M = 1,034$ у чоловіків; $U = 52,000$; $p < 0,001$), догляд за тваринами ($M = 2,063$ у жінок проти $M = 1,034$ у чоловіків; $U = 85,000$; $p < 0,001$), організація свят і розваг ($M = 2,031$ у жінок проти $M = 1,069$ у чоловіків; $U = 98,500$; $p < 0,001$). Отримані дані свідчать про наступні тенденції. В дистантних сім'ях більш розповсюдженою є патріархальна модель: чоловік-добувач, жінка-домогосподарка. Ця модель представляє нормативні умови жіночої субординації, характерні для традиційної гендерної культури (1999). Відповідно тривале проживання членів сімей на відстані одне від одного формує у чоловіків тверду установку на те, що їхні подружжя повинні виконувати традиційно приписувану їм роль «домашньої господарки», «матері». Як указують О. Здравомыслова, Г. Темкина, жінка виконуючи ці ролі, не виходить при цьому за межі «свого дому» як свого господарства. Соціальна роль і вплив жінки в зазначених сферах в традиційному суспільстві оцінюється як надзвичайно значимі. Рудименти цієї ролі зберігаються в умовах сучасного суспільства (1996) і як було нами виявлено в дистантних сім'ях.

Рис. 3 ілюструє статеві розбіжності в сімейних ролях-взаємодіях в традиційних сім'ях. Згідно за U-критерієм Манна-Вітні виявлені статистично значущі розбіжності за такими параметрами опитувальника «Сімейні ролі»: «Прихильник суворої дисципліни» ($U = 475,500$; $p = 0,032$), «Головний обвинувач» ($U = 485,000$; $p = 0,043$), а також «Сімейний вулкан» ($U = 474,000$; $p = 0,033$).

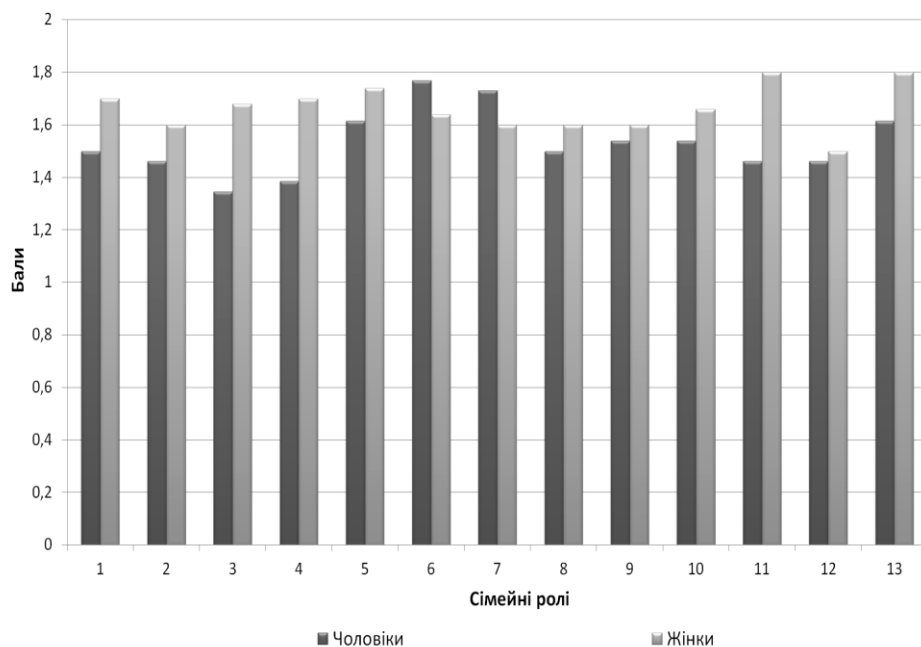
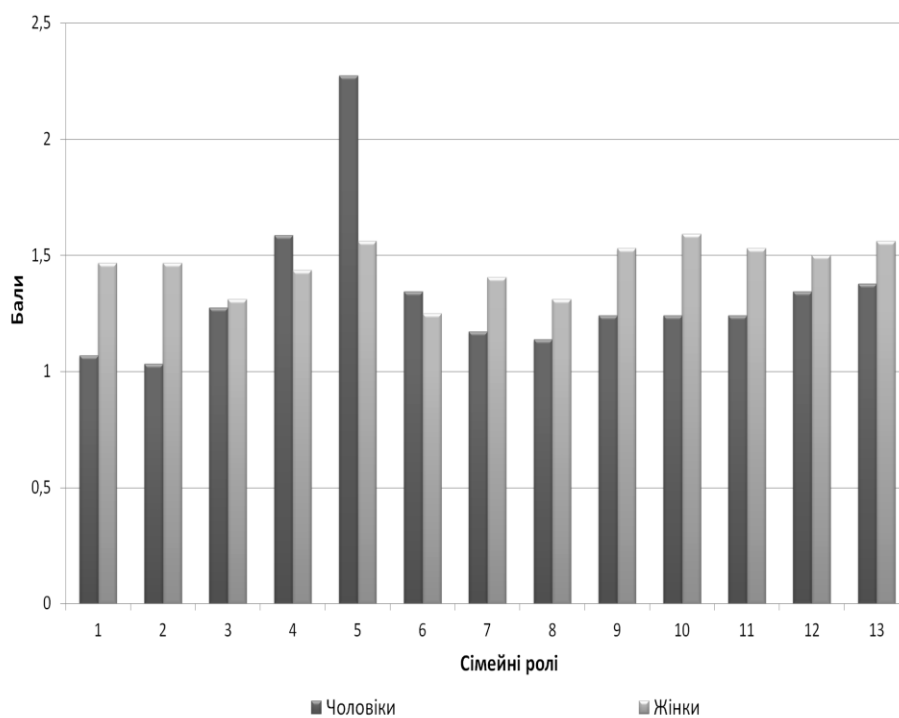

Рис. 3. Статеві розбіжності в сімейних ролях-взаємодіях в традиційних сім'ях

Примітка: 1 – Буфер, посередник у конфлікті; 2 – Охочий хворіти; 3 – Прихильник суворої дисципліни; 4 – Головний обвинувач; 5 – Самотній вовк; 6 – Той, що утішає скривджених; 7 – Той, що ухиляється від обговорення проблеми; 8 – Той, що створює іншим неприємність; 9 – Той, що тримається осторонь від сімейних розбірок; 10 – Той, що приносить жертви заради інших; 11 – Сімейний вулкан; 12 – Той, що затаює образу; 13 – Жартівник.

Те що жінки в традиційних сім'ях активніше виконували такі ролі-взаємодії, як роль прихильника суворої дисципліни ($M = 1,680$ – у жінок, $M = 1,346$ – у чоловіків) та роль головного обвинувача ($M = 1,700$ – у жінок, $M = 1,385$ – у чоловіків). Це свідчить про те, що в традиційних сім'ях жінка намагається брати на лідерські функції у формуванні ієрархії стосунків, встановленні меж у поведінці та обирає засоби заохочення та покарання. Ввідповідно її місце в даному аспекті характеризується досить високим статусом. Але виконання цих ролей супроводжується зниженням емоційного контролю. У жінок частіше ніж у чоловіків відзначається роздратованість, збудженість, нетерплячість, про що свідчать більш високі значення за параметром «Сімейний вулкан» ($M = 1,800$ – у жінок, $M = 1,462$ – у чоловіків).

На рисунку 4 наведені статеві розбіжності в сімейних ролях-взаємодіях в дистантних сім'ях. Як видно з цього рисунку чоловіки виразно превалюють у виконанні ролі «Самотній вовк» ($M = 2,276$ – у чоловіків, $M = 1,563$ – у жінок). При чому розбіжності за цим показником були статистично значущими ($U = 215,000$; $p < 0,001$).

Рис. 4. Статеві розбіжності в сімейних ролях-взаємодіях в дистантних сім'ях

Примітка: 1 – Буфер, посередник у конфлікті; 2 – Охочий хворіти; 3 – Прихильник суворої дисципліни; 4 – Головний обвинувач; 5 – Самотній вовк; 6 – Той, що утішає скривджених; 7 – Той, що ухиляється від обговорення проблеми; 8 – Той, що створює іншим неприємності; 9 – Той, що тримається осторонь від сімейних розбірок; 10 – Той, що приносить жертви заради інших; 11 – Сімейний вулкан; 12 – Той, що затаює образу; 13 – Жартівник.

Проблема співвідношення самотності і статевої приналежності людини досить давно турбувала мислителів. Так, австрійський філософ О.Вейнінгер у розділі «Чоловіча і жіноча психологія» своєї книги «Стать і характер», яка вийшла у 1902 р., роздумує над властивостями й унікальними явищами, притаманними для чоловічої і жіночої статі. До унікальних явищ людського існування він відносить і відчуття стану самотності. На його думку для жінки зовсім не існує проблеми самотності й суспільства саме тому, що вона ніколи не виходить із самотності в соборність. Для чоловіка самотність і соборність завжди являють собою відому проблему, хоча нерідко лише одне із двох є для нього можливістю. (2012)

О.Н. Мухіярова (2006) встановила, що самотність жінок пов'язана з тугою по конкретній людині, відсутністю коханої людини, в той час як у чоловіків - з усвідомленням своєї непотрібності, з невдачею в самореалізації, з незадоволеністю своїм життям. Переживають самотність чоловіки і жінки по-різному. Чоловіки відчують нудьгу, гостріше переживають співчуття до себе, більш нетерпимі до себе. Жінкам властиві меланхолія, депресія, відчуття своєї непривабливості, незахищеності. Жінки більш винахідливі в знаходженні занять і способів подолання самотності, ніж чоловіки, і воліють активних дій. Чоловіки ж виявляють пасивність.

Чоловіки також активніше ухилялись від обговорення проблем в сімейних стосунках ніж їхні подружжя ($M = 1,406$ – у чоловіків, $M = 1,172$ – у жінок). Ці розбіжності були статистично значущими ($U = 329,500$; $p = 0,022$). Відомо, що у так званих змішаних, або гетерогенних конфліктних ситуаціях жінки частіше поводяться активніше, ніж чоловіки. Відносна пасивність чоловіків пов'язана із стереотипами ставлення до жінок як до більш слабкої статі. Саме з метою психологічного захисту чоловіки в змішаних конфліктах поводяться менш конструктивно, агресивно і афективно або ж уникають будь-яких ділових, в тому числі і конфліктних, ситуацій з жінками. В той же час жінки у конфліктах з чоловіками відрізняються більш гнучкою поведінкою, ніж у конфліктах з жінками, більш інтуїтивні, розумні, конструктивно рефлексивні. У процесі спілкування в змішаних конфліктах жінки використовують більш широкий і гнучкий спектр вербальних і невербальних методів впливу на опонентів. До речі, спектр засобів регулювання конфліктів у жінок більш широкий і різноманітний [2006].

Слід зазначити, що в сім'ях, члени якої перебувають із різних причин на відстані один від одного, жінки активніше, ніж чоловіки виконують наступні соціальні ролі-взаємодії: «Буфер, посередник у конфлікті» ($U = 305,500$; $p = 0,002$), «Охочий хворіти» ($U = 276,500$; $p < 0,001$), «Той, що тримається осторонь від сімейних розбірок» ($U = 329,500$; $p = 0,022$), «Той, що приносить жертви заради інших» ($U = 300,500$; $p = 0,006$), «Сімейний вулкан» ($U = 329,500$; $p = 0,022$). Як свідчать значення U -критерія Манна-Вітні, ці розбіжності були статистично значущими.

Вказаний розподіл ролей, акцентується в рамках функціоналістської парадигми, де дружині приділяється експресивна роль, а чоловікові інструментальна (2003). Подібна рольова диференціація детермінована не біологічними відмінностями статей, а функціональними імперативами суспільства, що вимагає від будь-якої малої соціальної групи (у тому числі і від родини, домогосподарства) виразної рольової структури. Жінка відповідає за підтримку сприятливого емоційного клімату в домі, чоловік за матеріальне забезпечення родини й налагодження (регулювання) зовнішніх соціальних контактів. Отримані дані про те, що

емоційно-терапевтична підтримка більш властива жінкам, ніж чоловікам [2008]. Крім того, маскулітні чоловіки не схильні до виконання цієї функції в партнерстві [2002].

Для більш детального аналізу ролевих стосунків у традиційних та дистантних сім'ях були досліджені рольові очікування та домагання партнерів по шлюбу за допомогою відповідного опитувальника «Рольові очікування партнерів» А.Н. Волкової. Далі розраховувались середньогрупові значення кожної сімейної ролі (М), а також стандартне відхилення (SD). З метою порівняльного аналізу розраховувався U-критерій Манна-Вітні. Якщо величина цього критерію була статистично значущою ($p < 0,05$), то робився висновок про наявність розбіжностей між групами стосовно пріоритету певної ролі.

Висновки. Отже, проаналізувавши структуру ролевих стосунків у традиційних та дистантних сім'ях можна зробити наступні висновки. У випадку сімей, члени якої перебувають із різних причин на відстані один від одного, відбувається порушення в першу чергу міжособистісного компонента функціонування сімейної системи і більшої трансформації зазнають саме ролі, пов'язані із взаємодією. Потреби економічного характеру є більш актуальними для членів тимчасово неповних родин, тому роль заробітника займає в таких сім'ях більш високу ієрархічну позицію ніж в традиційних сім'ях. Встановлено, що часто роль чоловіків щодо вирішення побутових питань (наприклад, лагодження зламаного) у дистантних сім'ях є дефіцитною і не замінюється жінками. В традиційних сім'ях активніше виявляють стратегії продуктивного копію, які включають ставлення до сімейних труднощів з гумором, оптимізм членів сім'ї, впевненість у тому, що все кінець-кінцем буде добре. В рольовій структурі дистантних сімей займає роль головного обвинувача, а в «жіночих» ролей-обов'язків було виявлено значно більше, ніж в повних родинах. В дистантних сім'ях більш розповсюдженою є патріархальна модель: чоловік-добувач, жінка-домогосподарка. В традиційних сім'ях чоловіки є більш андрогінними, ї члени вище оцінюють власну роль у в наданні господарсько-побутових послуг одними членами сім'ї іншим членам, тобто більше уваги приділяють спільному побуту, взаємній допомозі по господарству тощо.

Література

1. Алєшина, Ю.Е. Цикл развития семьи: исследование и проблемы / Ю.Е. Алєшина // Вестник МГУ. Сер. 14. Психология. – 1987. – № 2. – С. 60–72.
2. Алфеева Е. В. Изучение представлений о советской и современной семье / Е. В. Алфеева, М. В. Селиванова // Вестн. Курган. гос. ун-та. Серия: Естественные науки. – 2010. – Т. 2, № 18. – С. 16–19.
3. Дружинин В. Н. Типы семьи в европейской культуре / В. Н. Дружинин // Психология семейных отношений : хрестоматія / Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя ; упоряд. А. Ю. Ковтун. – Ніжин, 2011. – С. 6–52.
4. Олифиревич Н. И. Психология семейных кризисов // Н. И. Олифиревич, Т. А. Зинкевич-Куземкина, Т. Ф. Велента. – СПб. : Речь, 2007. – 360 с. С. 82–86.
5. Олійник М. Дистантна сім'я як наслідок трудової міграції / Марія Олійник, Іванна Шеремета // Наук. вісн. Чернів. ун-ту / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2009. – Вип. 465 : Педагогіка та психологія. – С. 158–166.
6. Раєвська Я. М. Особливості емоційної сфери підлітків з дистантних сімей : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Раєвська Яна Миколаївна ; керівн. роботи Н. Ю. Максимова ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – К., 2012. – 18 с.
7. Эйдмиллер Э. Г. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдмиллер, В.В. Юстицкий. – Питер. СПб., 2001. – 656с.

References

1. Alyoshin, J.e. Family Development Cycle: research and problems/J.e. Alyoshin//Vestnik of MOSCOW STATE UNIVERSITY. CEP. 14. Psychology. -1987. – № 2. -P. 60-72.
2. Alfeeva e.v. Of presented at sovetskoy I sovremennaya sem'e/e. v. Alfeeva, m. Selyvanova//Vestn. Mound. GOS. UN-and. Series: Estestvennye science. – 2010. – Vol. 2, no. 18. P. 16-19.
3. Družinin VN kul'ture sem'i evropejskoj in Contact/v.n. Družinin//Psychology of family relations: Reader/Nezhin. State. UN-t name. M. Gogol; uporâd. A. Kovtun. – Nizhyn, 2011. P. 6-52.
4. Olifirovič n. k. Psychology semejnyh krizisov//n. i. Olifirovič, t. a. Zinkevich-Kuzemkina, t. f. Velenta. – St. Petersburg. : Speech icon, 2007. – 360 pp. 82-86.
5. Oleynik m. Distantna family as a consequence of labour migration/Maria Oliynyk, Ivanna Sheremeta//science. visn. Chernivtsi. Har-TU/Chernivtsi. national reserve. UN-t name. Yuriy Fedkovych. – Chernivtsi, 2009. Is the Issue. 465: pedagogy and psychology. P. 158 – 166.
6. Raêvs'ka I m. peculiarities of emotional sphere of teenagers with distantnih families: avtoref. DIS. ... Kanda. psychological. Science: 19.00.05/Raêvs'ka Yana Nikolaevna; control. work of n. y. Maximov; National reserve. teaching. EDR. Sciences of Ukraine, Institute of t psychology named. G.s. Kostyuk. -K., 2012. -18 c
7. Èjdemiller Э g. Psychology and psihoterapiâ sem'i/e. G. Èjdemiller, v. Ûstickis. – Peter. St. Petersburg, 2001. – 656 c.

Венгер А.С.

Сравнительный анализ ролевых отношений в традиционных и дистантных семьях

В статье наведены результаты эмпирического исследования особенностей ролевых отношений в дистантных семьях и сравнений этих характеристик с аналогичными показателями в традиционных семьях. Определена иерархическая структура семейных ролей-обязанностей в традиционных и дистантных семьях. Наводится иерархическая структура семейных ролей-взаимодействий в традиционных и дистантных семьях. Источников – 7.

Ключевые слова: адаптация, структура семейных ролей, дистантная семья, ролевые отношения.

Wenger A.S.

Comparative analysis of role relations in traditional and distant families.

In the article the results of an empirical study of induced features of role relations in distant homes and comparisons of these characteristics with those in traditional families. Defined hierarchical structure of family roles and responsibilities in traditional and distant families. Is the hierarchical structure of family roles and interactions in traditional and distant families. Sources- 7.

Key words: adaptation, the structure of family roles, a distant family

Венгер Ганна Сергіївна – аспірант 3 року навчання кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету.

УДК 159.922.27

Блинова О.Є.

ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН У СІМ'ЯХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

В статті розглянуто психологічні особливості і прояви кризи сучасної української сім'ї, які, зокрема, спонукають батьків приймати рішення щодо виїзду за кордон з метою

30